

müminlerin katledilmesi gibi sonuçlar doğuracak durumlarda takyye uygulanması câiz görülmemiştir (*Evâ'ilü'l-makâlât*, s. 55). Şeyh Müfid'in çağdaşı Şerif er-Radî'nin nakline göre bir müminin kâfirler arasında yalnız kalması, yardım ve destekten yoksun olması durumunda takyye uygulanıp düşmana karşı iyi davranabilir. Zira takyye kalple değil sözledir. Kalbin lisanla söylenenin aksine inancını koruması gerekir (*Ḥakā'iku't-te'vil*, V, 194).

Takyye, teşekkül dönemlerinde bazı aşırı düşüncelerin Şii gruplarınca benimsenmesi, tarih boyunca siyasetten uzak kalmayan Şi'a'nın karşılaştığı olaylar çerçevesinde varlığını sürdürebilmesi ve mensuplarını muhalif fırkalarından koruyabilmesi gibi etkenlerle bir mezhep prensibi haline getirilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de de işaret edildiği gibi insan toplulukları tarih boyunca zayıflar ve güçlüler diye ikiye ayrılmış ve zayıflar güçlülerin baskısından kurtulmak için bazı yöntemler kullanmak mecburiyetinde kalmıştır. Müslüman toplulukları, müslüman olmayan veya kendi mezheplerini benimsemeyen gruplarla bir arada yaşamıştır. Hemen bütün dinlerin mensuplarında bu farklılıklardan kaynaklanan anlaşmazlıklar görülmüştür. Müslümanların içinde en önemli anlaşmazlık ise Şii'lerle Sünnîler arasında çıkmıştır. Sünnî mezheplerin büyük çoğunluğa sahip bulunması Şii'lerin baskı altında kalması sonucunu doğuran en önemli etkidir. Ancak Şii'liğin başlangıçtan beri siyaset ağırlıklı bir mezhep olması, iktidarda kaldıkları dönemlerde bile arzularının tam anlamıyla gerçekleşmemesi psikolojik bir çöküntüye yol açmış, bu yüzden meydana gelen siyasal ve sosyal tatsızlık takyye yöntemiyle kontrol altına alınabilmiştir (krş. Kâmil eş-Şeybî, XVI [1962], s. 248-267). Bu arada çağdaş Şi'a âlimlerinden Hamîd İnâyet, Şi'a'nın geleneksel takyye ilkesini pasif tutumların mazereti olmaktan çıkarıp samimiyet ilkesiyle çelişmeyecek biçimde sınırlandırmaya çalışmanın modern zamanların bir yönelişi sayıldığını (*DîA*, XXII, 266), Seyyid Ahmed Kesrevî ise Şi'a'nın benimsemiştiği takyye ilkesiyle insanları yalancılığa sevkettiğini (*a.g.e.*, XXV, 311) ileri sürmüştür. Takyyenin Şi'a tarafından özel içerikli bir ilke haline getirilmesi diğer İslâm mezheplerince bir kusur kabul edilip eleştirilmiş, dürüstlüğü ortadan kaldıran bir unsur diye nitelendirilmiştir. Bu değerlendirmeye bazı şarkiyatçılar da katılmıştır (meselâ bk. Goldziher, s. 181).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, IV, 1221-1222; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut

1415/1995, XIV, 237-238; Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1401, II, 217-221; İbn Bâbeveyh, *Risâletü'l-tikadâti'l-İmâmiyye: Şii-İmâmiyye'nin İnanç Esasları* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1978, s. 127-129; Şerif er-Radî, *Ḥakā'iku't-te'vil fi müteşâbihi't-tenzil*, Tahran 1406, V, 192-197; Şeyh Müfid, *Evâ'ilü'l-makâlât* (nşr. Mehdi Muhakkik), Tahran 1372 hş./1413, s. 55; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Bulak 1318, I, 300; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 122, 125; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 131; Bennâ, *İt-hâfû fuzalâ'i'l-beşer* (nşr. Ali Muhammed ed-Dabbâ), Kahire 1359, s. 172; I. Goldziher, *el-ʿAḳide ve-ş-şerʿa fi'l-İslâm* (trc. M. Yûsuf Mûsâ v.dğr.), Kahire 1946, s. 181; Muhammedî er-Reyşehrî, *Mizânü'l-hikme*, Kum 1363 hş./1405, X, 666-671; E. Kohlberg, "Takyya in Shîfî Theology and Religion", *Secrecy and Concealment: Studies in the History of Mediterranean and Near Eastern Religions* (ed. H. G. Kippenberg – G. G. Stroumsa), Leiden 1995, s. 345-380; Kâmil eş-Şeybî, "Takyye: Uşûlühâ ve tetavvürühâ", *Mecelletü'l-Külliyyeti'l-âdâb*, XVI, İskenderiye 1962, s. 233-267; R. Strothmann – [Moktar Djeblî], "Takyya", *El²* (İng.), X, 134-136; Ali Kaysarî, "İnâyet, Hamîd", *DîA*, XXII, 266; Orhan Bilgin, "Kesrevî, Seyyid Ahmed", *a.e.*, XXV, 311.

MUSTAFA ÖZ

TAKIYYÜDDİN er-RÂSİD

(تقي الدين الراصد)

(ö. 993/1585)

Klasik İslâm astronomisinin son büyük temsilcisi olduğu kabul edilen Osmanlı âlimi.

4 Ramazan 932 (14 Haziran 1526) tarihinde Dimaşk'ta Türk kökenli bir aile içinde dünyaya geldi. Nev'izâde Atâi yanlısı olarak 927'de (1521) Kahire'de doğduğunu söyler ve bu bilgi daha sonra bazı araştırmacılar tarafından tekrarlanır. Eserlerinde isim zinciri Ebû Bekir Takyyüddin Muhammed b. Zeynüddin Ma'rûf b. Ahmed er-Râsîd ed-Dimaşkî şeklindedir. Takyyüddin'in bazı kitaplarında verilen tam isim zincirinin dokuz ve onuncu sırasında yer alan Mengüpars ve Humâr Tegin adlı ataları Nüreddin Mahmud Zengî ve Selâhaddin-i Eyyûbî'nin kumandanlarındandı. Babasının ve kendisinin taşıdığı Sahyûni nisbesi de Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Mengüpars'a verdiği Lazkiye yakınlarındaki Sahyûn (Sihyevn) Kalesi'yle ilgilidir. Takyyüddin ilk eğitimini, Necmeddin el-Gazzî'nin Dimaşk'ta müderrislik yaptığını ve 971'de (1564) Üsküdar'da öldüğünü söylediği (*el-Kevâkibü's-sâ'ire*, III, 207-210) babası Kadî Zeynüddin Ma'rûf Efendi'den aldı. Kutbüddin İbn Sultân, Kemâleddin İbn Hamza, Şemseddin İbn Tolun, Takyyüddin Ebû Bekir b. Muhammed el-Belâtonusî, Takyyüddin Ebû Bekir b. Muhammed el-Kârî,

Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed el-Gazzî ve Muhammed b. Muhammed İbn Mağûş Dimaşk'ta ders gördüğü diğer hocalarıdır. Ailesinin 957 (1550) yılı civarında İstanbul'a gitmesi üzerine öğrenimini orada Çivizâde Mehmed Efendi, Ebüssüüd Efendi, Kutbüddinzâde Mehmed Efendi ve Saçlı Emîr'in yanında tamamladı. Bilgi birikiminin artmasını ve özellikle astronomi ve matematik konularında derinleşmesini sağlayan bu öğrenim sürecinden sonra Mısır'a giderek Kahire'de Şeyhüniyye ve Sargatmışiyye medreselerinde müderrislik yaptı. Ardından İstanbul'a geldi ve Sadrazam Semiz Ali Paşa zamanında Edirnekapı Medresesi'ne müderris tayin edildi. Ancak bir süre sonra ailevi sebeplerle Kahire'ye döndü ve orada müderrislik görevini sürdürdü. Bu arada Mısır kadılığına getirilen Çivizâde Mehmed Efendi'ye vekâlet etti. Mısır kadılığına tayin edilen Kazasker Molla Abdülkerim Çelebi ile babası Kutbüddin Efendi'nin teşvikleriyle astronomi ve matematik üzerinde yoğunlaştı. Takyyüddin, bilimsel kişiliğinin oluşumunu derinden etkilediği anlaşılan Abdülkerim Çelebi'ye büyük saygı beslemiş ve optik hakkındaki kitabını ona ithaf etmiştir.

Matematik ve astronomi araştırmalarını en ileri düzeye ulaştırdığı sırada tekrar

III. Murad Şehinşahnâmesi'nde Takyyüddin er-Râsîd'i maiyetindeki astronomlarla birlikte çalışırken gösteren minyatür (İÜ Ktp., FY, nr. 1404, vr. 57*)

İstanbul'a gelen (978/1570) ve bir yıl sonra II. Selim tarafından müneccimbaşılığa tayin edilen Takıyyüddin, Galata Kulesi'nde gözlem çalışmalarına başladı ve birkaç yıl süren bu çalışmalarını 985 (1577) yılından itibaren III. Murad'ın izniyle Tophane sırtlarında kurduğu rasathânedede sürdürdü. Burada ayrıca bir kütüphane oluşturdu. Ancak bir yandan siyasal bağlantıları, bir yandan yakın dostluklar kurduğu devlet adamlarının arasındaki çekişmeler onu ve rasathâneyi hedef alan bir yıpratma kampanyasının başlatılmasına yol açtı. Siyasi çekişmelere dini bir zemin hazırlamakta gecikmeyen Şeyhülislâm Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi'nin, "Rasathâneler bulundukları ülkeleri felâkete sürükler" şeklindeki fetvası yüzünden Osmanlı Devleti tarihindeki tek gözlemevi olan ve Türk bilim tarihinde büyük önem taşıyan İstanbul Rasathânesi, 4 Zilhicce 987 (22 Ocak 1580) tarihli bir hatt-ı hümayunla içindeki aletlerle birlikte tahrip edildi. Bu olaydan derin üzüntü duyarak köşesine çekilen Takıyyüddin İstanbul'da vefat etti.

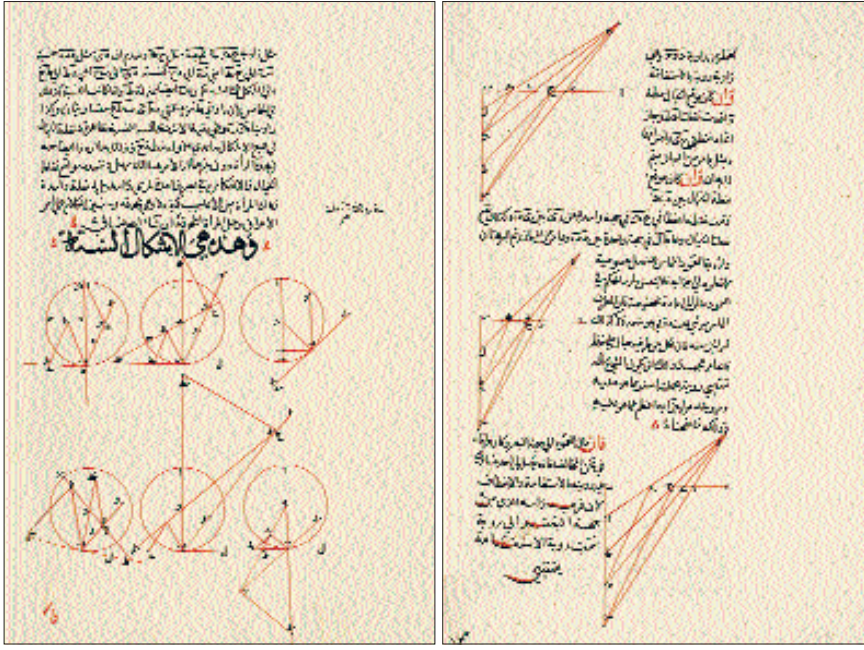
Osmanlı döneminde yetişen çok yönlü bilim ve düşünce adamlarından biri ve XVI. yüzyıl Osmanlı ilminin en seçkin temsilcisi olan Takıyyüddin matematik, astronomi, fizik, optik, mekanik ve tıp konularında çeşitli eserler kaleme almıştır. Onun çalışmalarına bakıldığında asıl ilgisinin astronomiye olduğu, bilimsel etkinliklerini bu ilginin belirlediği ve eserlerinin yaklaşık üçte birinin bu konuya ayrıldığı görülür. Özellikle gözlemlerinden elde ettiği verilere dayanarak yaptığı hesaplamaları ayın, yerin ve diğer gezegenlerin hareketlerindeki düzensizlikleri günümüz değerlerine yakın ölçülerde açıklaması onun bu konudaki bilgisini göstermektedir. Takıyyüddin, eski ziclerin artık ihtiyacı karşılayamadığını, yeni gözlemlere gerek olduğunu belirterek daha önce İslâm dünyasında yürütülen astronomi çalışmalarını Osmanlı Devleti'nde de sürdürülebilmesi için bir gözlemevi kurulmasını zorunlu gördüğünü bildirince III. Murad, Vezîriâzâm Sokullu Mehmed Paşa ile Hoca Sâdeddin Efendi'yi ona yardımcı olmakla görevlendirmiştir. Bazılarını Takıyyüddin'in icat ettiği, dönemin en mükemmel gözlem aletleriyle donatılan İstanbul Rasathânesi, kısa ömrüne rağmen Tycho Brahe'nin (ö. 1601) kurduğu Uranienborg Gözlemevi'yle boy ölçüşecek nitelikteydi.

Takıyyüddin'in diğer önemli araştırma alanı trigonometridir. XVI. yüzyılın ünlü astronomu Copernicus'un sinüs terimini kullanmamasına rağmen sinüs, kosinüs,

tanjant ve kotanjanttan söz ettiği bilinmektedir. Takıyyüddin ise bunların tanımlarını vermiş, kanıtlamalarını yapmış, ayrıca birer derecelik aralıklarla 1°'den 90°'ye kadar hesaplanmış sinüs ve tanjant tabloları hazırlamıştır. Aritmetik alanında kendine özgü pratik bir rakamlama sistemi geliştirerek altmışlı kesirlerin yerine ondalık kesirleri kullanmaya başlamış, böylece ondalık kesirlerin Batı'da bunu ilk kullanan Simon Stevin'den (ö. 1620) önce Doğu'da bilindiğini ortaya koymuştur. Ancak onun tam sayılarla ondalık kesirleri birbirinden ayırmak için kesir simgesi (.) kullanmadığı ve ondalık kesir hânelerini sözel biçimde ifade ettiği görülmektedir. Bu arada cebir konularına da girmiş ve ikinci dereceden denklemleri aritmetik yoluyla çözmüştür. Takıyyüddin optik alanında da büyük başarı göstermiş ve İslâm dünyasında yaklaşık sekiz yüzyıl önce başlatılmış olan optik çalışmalarının sonucunda ulaşılan argüman ve problemleri nedensel ve matematiksel bağlamda tekrar değerlendirip yeni yaptığı deneylerle desteklemiştir. Onun ayrıca ilk defa ışığın küresel yayılımını anlattığı, yine ilk defa Batı'da bilinmesinden önce -adını vermeden- teleskoptan söz ettiği ve yaptığı bir aleti, "uzakta bulunmaları sebebiyle görülemeyen şeyleri gösterebilen bir billür (mercek)" şeklinde tanımladığı yazdığı optik kitabından öğrenilmektedir. Osmanlılar'ın yetiştirdiği en önemli mühendis kabul edilen Takıyyüddin mekanik saatler, kaldıraçlar ve göllerden, ırmaklardan, kuyulardan su çekmekte kullanılan -büyük ölçüde Benî Mûsâ ve İsmâil b. Rezzâz el-Cezerî'nin aletlerine benzeyen çeşitli araç gereçler tasarlamış ve bunları bir eserinde ayrıntılarıyla açıklamıştır. Onun cep, duvar, masa ve astronomik gözlem saatlerini anlattığı kitap Batı dünyası dahil o yüzyılda konuyla ilgili en kapsamlı eserdir. Bir gözlem aracı diye bahsettiği saatlerinin en önemli özelliği dakikanın yanında saniyeyi de gösterebilmesidir. Batı'da saniyeyi gösteren saatlerin yapılmasının ve Brahe'nin gözlemevinde kullanılması İstanbul'daki rasathânenin kullanımından sonraya rastlaması Takıyyüddin'in çalışmasını daha değerli hale getirmektedir.

Eserleri. 1. *Sidretü Münthehe'l-efkâr fi melekûti'l-feleki'd-devvâr (ez-Zicü's-şehinşâhi)*. Uluğ Bey zicinin eksiklerini tamamlamak ve yanlışlarını düzeltmek amacıyla yazılan eserde Galata Kulesi ile müellifin rasathânedede gerçekleştirdiği gözlemler ve yaptığı aletler hakkında da bilgi verilir. 2. *Reyhânetü'r-rûh fi resmî's-sâ'at 'alâ müsteve's-sütûh*. Güneş saatlerine dair olan ve Ömer b. Muhammed el-

Fâriskûrî (ö. 1018/1610) tarafından *Nef-ħu'l-füyûh bi-şerhi Reyhâneti'r-rûh* adıyla şerhedilen eseri adı bilinmeyen bir müellif XVII. yüzyılın başlarında Türkçe'ye çevirmiştir. 3. *Ceridetü'd-dürer ve ħarîdetü'l-fiker*. İlk defa ondalık kesirlere dayanarak hazırlanmış tabloları içeren küçük bir zîc olup bugün de kullanılabilecek niteliktedir. Remzi Demir eseri doktora tezinde incelemiş (1991, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), daha sonra bu çalışmasını zîcin Türkçe tercümesiyle birlikte neşretmiştir (*Takıyyüddin'de Matematik ve Astronomi*, Ankara 2000). 4. *ed-Dürrü (el-İkdü)'n-naẓîm fi reshîli't-taḳvîm*. Uluğ Bey zicinden takvim çıkarma yöntemlerini göstermektedir. 5. *Deḳâ'ıku ihlâlîfi'l-ufḳayn (Risâle fi'l-ihlâlîf beyne'l-muvaḳḳitîn bi-maḥrûseti'l-Kâhire fi zabṭi ḳavseyi'n-nehâr ve'l-leyl ve dâ'ireti'l-fecri ve's-şafaḳ)*. 6. *es-Simârü'l-yâni'a min ḳuṣṫati'l-âleti'l-câmi'a*. İbnü's-Şâtîr'in küresel (sferik) usturlabının kullanımına dair *el-Eṣî'atü'l-lâmi'a fi'l-âleti'l-câmi'a* adlı eseri üzerine bir ta'likdir. 7. *ed-Düstürü'r-racîh li-ḳavâ'idî't-tastîh*. Hoca Sâdeddin Efendi'ye ithaf edilen eser kürelerin düzlem haline getirilmesi hakkındadır. 8. *Âlât-ı Raşadiyye li-Zici's-şehinşâhiyye*. İstanbul Rasathânesi'ndeki aletlerin nasıl kullanılacağını anlatan ve şekillerini ihtiva eden bir çalışmadır. Eser Sevim Tekeli tarafından yayımlanmıştır ("Meçhul Bir Yazanın İstanbul Rasathânesinin Tasvirini Veren 'Âlât-ı Rasadiyye Li Zic-i Şehinşahiye' Adlı Makalesi", *Araştırma*, I [Ankara 1963], s. 71-122). 9. *Fevâ'id fi'stiḫrâci muntıḳati'l-kürreti ve ma'rifeti'l-ceyb*. 10. *el-Mizveletü's-şimâliyye bi-fazli dâ'iri ufuḳi Kostantiniyye*. 11. *Risâle fi'l-âleti'l-câmi'a bi-rub'i'd-düstür*. Müellif bu eserine şerh yazmıştır. 12. *Risâle fi ma'rifeti'l-ufḳi'l-ḥadiş*. 13. *Risâle fi evḳâti'l-ibâdât*. 14. *el-Kevâkibü'd-dürriyye fi vaz'îl-benkâmâti'd-devriyye*. Mekanik saatlerin yapımına dair önemli bir çalışmadır (Arapça metin, Türkçe ve İngilizce trc. Sevim Tekeli, 16'ncı Asırda Osmanlılarda Saat ve Takıyyüddin'in "Mekanik Saat Konstrüksüyonuna Dair En Parlak Yıldızlar" Adlı Eseri, Ankara 1966; nşr. Ahmed Yûsuf el-Hasan, Halep 1976). 15. *eṭ-Turuḳu's-seniyye fi'l-âlâti'r-rûḫâniyye*. Saatler, kaldıraçlar, pompa ve tulumba gibi aletler hakkında olan bu eser önce Ahmed Yûsuf el-Hasan tarafından neşredilmiş (*Takıyyüddin ve'l-hendesetü'l-mikâniyyeti'l-ârabîyye: Ma'a Kitâbi't-Turuḳi's-seniyye fi'l-âlâti'r-rûḫâniyye*, Halep 1976), daha sonra Münâ Sancaktar Şa'rânî eseri geniş birer incelemeyle birlikte tıpkıbasım halinde yayımlanmıştır.

Takiyyüddin er-Râsîd'in fiziğe dair *Nevru hadîkati'l-ebşâr* adlı eserinden iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 2558, vr. 38^a, 63^b)

lamıştır (*Dirâse tahlîliyye li-mahtûti't-Turukî's-seniyye fi'l-âlâti'r-rûhâniyye*, Küveyt 2000). **16.** *Nevru hadîkati'l-ebşâr ve nûru haqîkati'l-enzâr*. İbnü'l-Heysem ve Kemâleddin el-Fârisî'nin çalışmalarını açıklamak ve geliştirmek amacıyla kaleme alınmış bir optik kitabıdır. Müellifin Kazasker Molla Abdülkerim Çelebi'ye ithaf ettiği eser üzerine Hüseyin Gazi Topdemir doktora çalışması yapmış ve metni Türkçe tercümesiyle birlikte yayımlamıştır (*Takiyüddin'in Optik Kitabı*, Ankara 1999). **17.** *Buğyetü't-tullâb min 'ilmi'l-hisâb*. Osmanlılar'da kullanılan hesâb-ı Hindî ve hesâb-ı sittîni üzerinedir; eserinde ondalık kesirlerle de yer verilmiştir. **18.** *Kitâbü'n-Nisebi'l-müşâkile fi'l-cebr ve'l-mukâbele*. **19.** *Risâle fi 'ameli'l-mizânî't-tabî'i el-lezi yu'lemu bihi mâ fi'l-cismi'l-mürekkeb min ma'deneyn muhtelifeyn*. Archimedes terazisi hakkındadır. **20.** *el-Meşâbihu'l-muẖhire fi 'ilmi'l-bezdere*. Av kuşları ile bunların terbiye ve tedavisinden bahseder. **21.** *Şerhu'l-ebiyâti't-tis' fi'stihrâci't-tevârîhi'l-meşhûre*. Müellifin hicrî tarihle diğer tarihlerin birbirinden nasıl çıkarılacağına dair daha önce yazdığı dokuz beytin şerhidir. **22.** *Tercümânü'l-eṭṭebbâ' ve lisânü'l-elibbâ'* (eserlerinin yazma nüshaları için bk. İhsanoğlu ve dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü*, I, 202-217; *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, I, 84-87; Os-

manlı Tabii ve Tatbiki Bilimler, I, 40-44; Şeşen, *Fihrisü Mahtûât*, s. 153).

BİBLİYOGRAFYA :

Atâi, *Zeyl-i Şekâik*, s. 286-287; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, II, 16; III, 207-210; Hafâci, *Reyhânetü'l-elibbâ*, I, 151-153; *Sicill-i Osmânî*, II, 52; Sevim Tekeli, *Nasirüddin, Takiyüddin ve Tycho Brahe'nin Rasat Aletlerinin Mukayesesi*, Ankara 1958; a.mlf., "İstanbul Rasathanesinin Araçları", *Araştırma*, XI, Ankara 1979, s. 29-44; A. Süheyl Ünver, *İstanbul Rasathanesi*, Ankara 1969; Şeşen, *Fihrisü Mahtûâtü't-tıbbi'l-İslâmî*, s. 153; a.mlf., "Meşhur Osmanlı Astronomu Takiyüddin el-Râsîd'in Soyu Üzerine", *Erdem*, IV/10, Ankara 1988, s. 165-180; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, I, 199-217; a.mlf. v.dğr., *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, İstanbul 1999, I, 83-87; a.mlf. v.dğr., *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü*, İstanbul 2006, I, 39-44; Remzi Demir, *Takiyüddin'de Matematik ve Astronomi*, Ankara 2000; a.mlf., "Takiyüddin ibn Marûf'un Ondalık Kesirleri Trigonometri ve Astronomiye Uyarlaması", *ACİFD*, XL (1999), s. 403-424; Yavuz Unat, "Takiyüddin ve İstanbul Gözlemevi", *Türkler* (nşr. Hasan Celâl Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XI, 277-288; a.mlf., "Türk Teknoloji Tarihinden İki Örnek: Cezerî ve Takiyüddin", *1. Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri (15-17 Kasım 2001): Türk Teknoloji Tarihi* (nşr. Emre Dölen – Mustafa Kaçar), İstanbul 2003, s. 75-79; Melek Dosay, "Takiyüddin'in Cebir Risalesi", *TTK Belleten*, LXI/231 (1997), s. 301-319; D. A. King, "Takî al-Dîn", *El'2* (İng.), X, 132-133; Hamîd Rızâ Gıyâhî Yezdî, "Takiyüddin-i Râsîd", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahrân 1382/2003, VII, 876-880.

HÜSEYİN GAZİ TOPDEMİR

TAKİ-i EVHADÎ

(تقی أوحدي)

Mîr Takiyyüddin Muhammed b. Muîniddin Muhammed b. Sa'diddin Muhammed Evhadi Dekkâki Belyânî (ö. 1042/1632-33'ten sonra)

İrânî şâir ve tezkire yazarı.

2 Muharrem 973 (30 Temmuz 1565) tarihinde İsfahan'da doğdu. Hayatıyla ilgili en önemli kaynak kendi yazdığı '*Arafâtü'l-âşîkin*' adlı tezkire kitabıdır. Buna göre Nîşâbur sûfilerinden Ebû Ali ed-Dekkâk'ın (ö. 405/1015) ahfadından Şeyh Evhadüddin Abdullah b. Ziyâeddin Mes'ûd el-Belyânî el-Kâzerûnî'nin soyundandır. Kâzerûn'a bağlı Belyân beldesinden seyyid bir aileden gelen Evhadî'nin babası Şeyh Muînüddin Muhammed, Fars bölgesinden İsfahan'a göç etmiş bir din âlimi ve şairdi. Doğduğu günlerde babası vefat eden Evhadî çocukluk ve gençlik yıllarını İsfahan'da geçirdi. Burada Şah I. Tahmasb'ın seyyid ailelerinin yetimleri için kurduğu dârüleytâmda öğrenim gördü; sarf, nahiv, mantık, matematik ve Kur'an dersleri aldı. Annesinin vefatı üzerine bir yıl kadar Yezd şehrinde yakınlarının yanında kaldıktan sonra İsfahan'a döndü. 989'da (1581) birçok şair ve âlimle tanışıp dostluk kuracağı Şiraz'a gitti. Şiraz'da damadı olacağı Mîr Kârî Geylânî'nin yanında tahsilini sürdürdü. İlk şiirlerini bu sırada yazdı. 993'te (1585) İsfahan'a döndüğünde tanınmış bir âlimdi. İsfahan'da Safevî Hükümdarı Muhammed Hudâbende'nin hizmetine girdi. Ardından Şah I. Abbas'ın himayesini gördü. Şah Abbas'la birlikte Kâşân, Kum ve Kazvin seferlerine katıldı. Gittiği yerlerdeki şairlerle tanıştı. Şah Abbas tarafından "şair begi" unvanıyla taltif edildi. 1005 (1597) yılında Şi'ler'ce kutsal sayılan yerleri ziyaret etti. Üç yıl süren Necef, Kerbelâ ve Bağdat seyahatinden sonra İsfahan'a döndü. 1015'te (1606) arkadaşlarıyla birlikte Hindistan'a gitti. Kandeher, Kâbil, Lahor, Agra ve Ahmedâbâd başta olmak üzere birçok şehre uğradı, şair ve âlimlerle görüştü. Tezki-resini Agra'da yazdı. Ahmedâbâd'da (Gucerat) kaleme aldığı bazı şiirleri 1036 (1627) tarihini taşır. *Ka'be-i İrîân* adlı eserini burada tamamladı. Ölüm tarihi kesin şekilde bilinmemekle beraber 1040 (1630) yılı civarında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Ahmed Gülçin-i Meânî 1042 (1632-33) yılında hayatta olduğunu ileri sürmekte, bazı kaynaklarda ölüm yılı 1050 (1640) olarak kaydedilmektedir.